

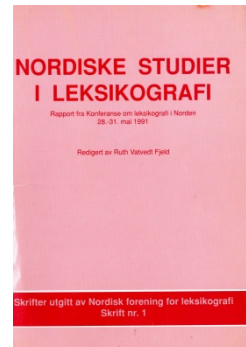
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Jysk Ordbog - en præsentation

Forfatter: Viggo Sørensen

Kilde: Nordiske studier i leksikografi 1, 1992, s. 324-338
Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Jysk Ordbog - en præsentation

På de følgende sider gives en kort orientering om *Jysk Ordbogs* redaktionsprincipper og kilder. Det vises, hvordan redaktionen i dag tager langt større hensyn til den almindelige brugers behov og forudsætninger, end man gjorde i den standsede udgivelse fra 1970'erne. Der gives til slut eksempler på ordbogens vigtigste kildetyper, så vel som på brugen af elektroniske hjælpemidler i redaktionsarbejdet.

Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning er oprettet 1932 og har som sin hovedopgave udarbejdelsen af *Jysk Ordbog*. Ordbogen har modtaget målrettede fondsbevillinger fra 1953.

Medarbejdere

3 redaktører, 1 sekretær. Timelønnet medhjælp i vekslende omfang, afhængigt af fondsbevillinger etc. For tiden ca. 400 frivillige bidragydere, der besvarer spørgelister, indsender ordlister mv. (svarende til et samlet antal meddelere på ca. 3000 siden 1951).

Samlinger

Ordbogskartotek: Ca. 3 mill. kartotekskort med udskrift af:

dialektlitteratur
kultur- og lokalhistoriske værker
indsendte ordlister etc.
lydskrevne feltoptegnelser ved filologer.

Spørgelistesamling: Ca. 1300 kapsler med besvarelser af ca. 120 spørgelister, hver med ca. 40 spørgsmål besvaret af gennemsnitligt 700 meddelere; i alt svarende til ca. 3.3 mill. enkeltoplysninger (se bilag 1).

Manuskriptsamling: 524 manuskripter og manuskriptgrupper, fordelt på ca. 300 kassetter.

Båndsamling: Ca. 1120 bånd med optagelser fra ca. 550 sogne, gennemsnitligt med 25 min. tale.

Kortsamling: Ca. 3000 dialektgeografiske kort.

Bibliotek: Ca. 10.000 bind, med særlig vægt på dialektlitteratur, lokal- og kulturhistorisk litteratur, dialektologi og ordbøger.

Publikationer

Sprog og Kultur. I-XXVIII. 1932-1978. Artikler om dialekt, folkekultur etc.
Ord & Sag. 1 ff. 1981 ff. Årsberetning, populærvidenskabelige artikler i tilknytning til ordbogsarbejdet.

Redaktion

I 1970 og de følgende år udsendtes 4 hæfter af *Jysk Ordbog*. Resten af bogstav A (svarende til yderligere 2 hæfter) ligger færdigredigeret efter samme retningslinjer. I 1982 besluttede redaktionen - på egen så vel som ydre foranledning - at foretage betydelige ændringer i den hidtidige redaktionspraksis. Det er siden lykkedes at sætte redaktionshastigheden væsentligt i vejret, ikke mindst ved overgangen til elektronisk tekstbehandling, og det er redaktionens hensigt sideløbende med det videre arbejde at inkorporere et revideret bogstav A i den nu edb-lagrede *Jysk Ordbog*. Om ordbogen fremover skal publiceres i bogform eller på disketter, står p.t. hen i det uvisse.

1970-udgaven

Redaktionsprincipperne bag de fire udgivne hæfter af *Jysk Ordbog* var helt ned i detaljerne inspireret af den i 1954 fuldførte *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS). Den detaljerede opregning af formelle varianter, de generøse etymologiske henvisninger, den nuancerede betydningsopdeling, de præcise og vidtforregnede ordforklaringer, den massive underbygning ved citater - alle disse velkendte og træk ved ODS vil man genfinde i de to trykte afsnit af *Jysk Ordbog* i figur 1 s. 327.

Fortsat på denne måde ville *Jysk Ordbog* være blevet større end ODS. Hvad der for så vidt er forståeligt, som *Jysk Ordbog* dækker mindst ni sprogtilstande mod ODS's ene (jf. figur 2, s. 328) - men økonomisk set en vel stor mundfuld i en tid, hvor publicering var ensbetydende med en kompliceret og kostbar tryksats. Også indholdsmæssige ulemper ved ODS-konceptet talte for en ny redaktionspraksis: ODS-formen ydede ikke *Jysk Ordbogs* samlinger fuld retfærdighed, og den tog for lidt hensyn til den almindelige brugers forudsætninger og behov.

1982-udgaven

Jysk Ordbogs ny redaktionspraksis vil fremgå af afsnittet ²*bytte* - *bytting*, i figur 3 s. 329. De vigtigste ændringer fra 1970-udgaven kan sammenfattes således:

1. Udeladelse af rigsmålspåvirkninger, ad-hoc dannelser og rækkesammensætninger. Gloser, udtaler, betydninger og anvendelser, der blot efterligner rigsmålet, udskydes. Det samme

gælder øjeblikksdannelser. Sætningskonstruktioner medtages kun som selvstændige artikler, når de har særlig udtale, bøjning, betydning eller udbredelse, som man ikke uden videre kan slutte sig til ud fra komponenterne.

2. Afkortet redegørelse for stof, som de jyske dialekter har fælles med rigsmålet. Betydninger kendt fra rigsmålet (og medtaget i *Nudansk Ordbog*) vil ofte kun blive gengivet som = rm. Rigsmålsnære anvendelser (herunder faste forbindelser og talemåder) lades normalt helt uomtalte, men kan fremgå af evt. citater.

3. Forenkling af artiklernes "hoved" (vedr. udtale, bøjning, etymologi). Udtaleforskelle registreres i almindelighed kun, hvor de tør anses for fonematisk relevante. Redegørelsen for udtale- og bøjningsformers udbredelse sker - om muligt - summarisk, med henvisning af de finere detaljer til ordbogens nyudviklede atlasdel (dette sidste gælder i udstrakt grad prosodiske fænomener). Etymologi gives kun for rigsmålsfremmede ordformer, som ikke allerede er behandlet etymologisk i ODS.

4. Forenkling af ordbogens betydningsangivelser. Der gives (typisk med understregning) den kortest mulige oversættelse til rigsmål; angivelsen udbygges - om fornødent - med redaktionel forklaring (uden understregning) eller - om muligt - med uddybende citater. Hvor et ord eller en form kun optræder i en enkelt kilde eller to, vil ordbogen ofte afstå fra oversættelse og lade kilderne komme direkte til orde.

5. Funktiønel indskrænkning af citatmængden. Citater anvendes ikke primært til belæg af den redaktionelle betydningsangivelse. Der bringes normalt kun citater, som a) uddyber el. erstatter en betydningsangivelse, b) eksemplificerer en (ikke indlysende) syntaktisk brug, c) giver information om den rolle, det betegnede fænomen eller den betegnede forestilling spillede i almuekulturen. Mere omfattende kildemængder (herunder illustrationer) gives der blot henvisning til.

6. Præcisering af udbredelse og kildeunderlag. For hver enkelt glose, betydning eller fast ordforbindelse informerer *Jysk Ordbog* om udbredelsesområdet, ligesom der gives et groft billede af kildematerialets tæthed og alder. Hvor der er tale om rigsmålsfremmede glosser eller betydninger, ledsages redegørelsen ofte af et spaltekort.

7. Opblødning af terminologi, forkortelser og stedsbetegnelser. Sprogvidenskabelige betegnelser undgås så vidt muligt, med mindre de kendes fra skolens sprogundervisning eller nutidige opslagsværker. Der anvendes normalt kun gængse forkortelser i velkendt form. Lokalteter angives kun med fornøden præcision (i reglen mindre præcist i artiklernes betydningsdel end i "hovedet"). De anvendte stedsbetegnelser kan slås op i ordbogens atlasdel.

Fra den omtalte atlasdel af *Jysk Ordbog* vises Kort 1.4 i figur 4 s. 330. Der henvises til dette kort straks i starten af artiklen ²bytte i figur 3 s. 329.

Publicering

Det vil tage endnu en årrække at færdigredigere *Jysk Ordbog*, og så længe forekommer en publicering af ordbogen uhensigtsmæssig. Dels er en halvfærdig ordbog til ringe nytte for den

almindelige bruger; dels vil der hele redaktionsforløbet igennem være et løbende behov for detailrettelser og tilføjelser i det tidligere redigerede.

I mellemtiden vil den professionelle bruger (typisk en kollega eller studerende) kunne anskaffe en kopi af de redigerede ordbogsdele på diskette (Macintosh-formatteret), som løbende kan opdateres. Til hjælp for andre potentielle brugere kan redaktionen tilbyde diskettekopi af en liste over ordforrådet i *Jysk Ordbogs* samlinger, udarbejdet til hjælp for redaktionsarbejdet. Jfr. bilag 2.

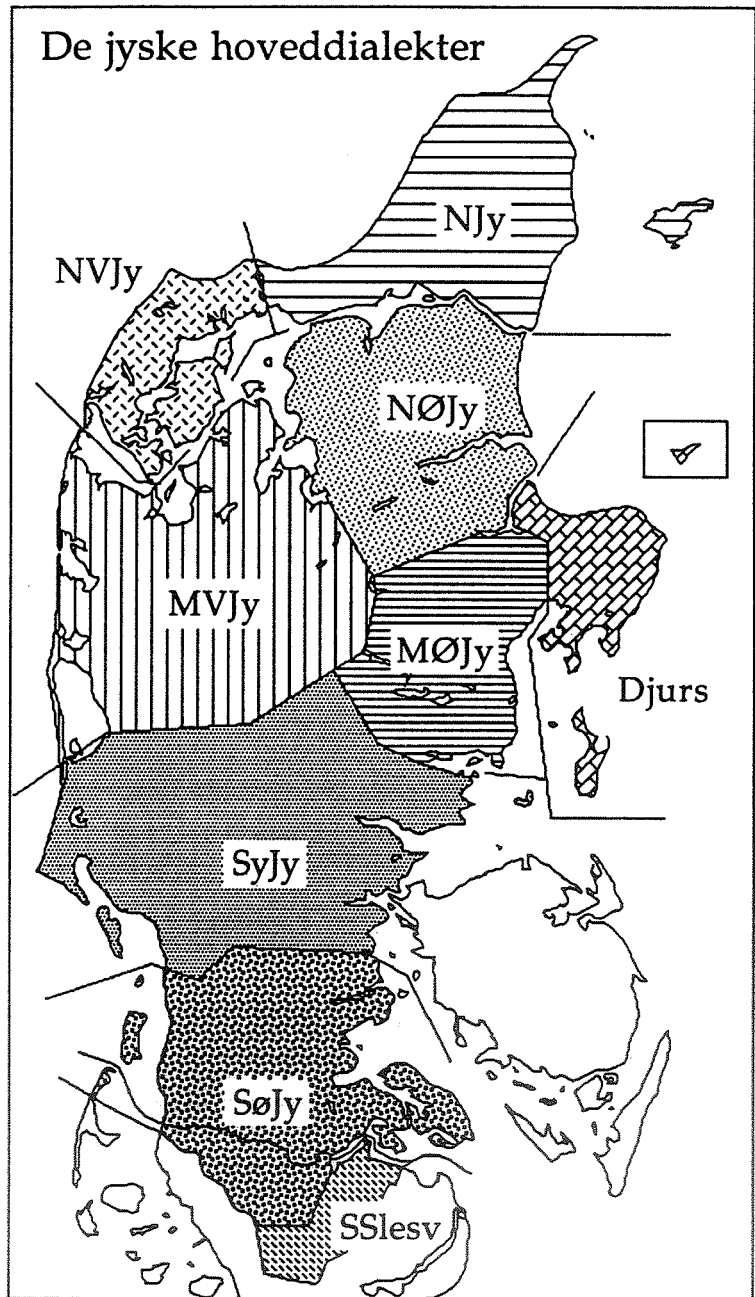
Ordbogens kilder

Jysk Ordbog redigeres på grundlag af et stort, heterogent kildemateriale. Som det ses af eksemplerne i figur 5 og 6, spænder kilderne vidt: Fra håndskrevne optegnelser i starten af 1800-tallet, over trykt litteratur, til nutidige båndoptagelser. Fra knappe glossarer, over kilder hvor dialektglosser optræder i belysende kontekst, til udgivne eller uudgivne ordbøger over enkelt-dialekter. Kilder med alt fra primitiv lydgenjivelse til fuldt udviklede lydskriftsystemer.

agerhøne s *a-qər-hō-n* Sejlstrup(F); *'a-qər-hō-n* HalsLæsø, AlsHindstedh; *aqər-hō-ən* Voldby; *'aqər, hē-n* Tved; *'aqə(r), hō-n* Todbjerg, Krage-lund, Klakring; *'aqə, hō-n* Hundslund; *'aqər, hō-n* Hvilsager, Rær, Jelling; *'aqər, hō-n* Torsted; *'aqər, hō-n* Erslev; *'awər, hō-n* Tvis; *'awə, hō-n* Ål; *aw-ər-hō-n* Darum(F); *aq-ər-hō-n* Agerskov(L); *'aqə, hō-n* el *'ābā, hō-n* Vodder; *aqəihō-n* Løgumkloster; *ābāi-* el *axāi'* hō-n Haderslev; *'aqə-hō-n* Øsby; *'axə, hō-n* Åbenrå; *'axə, hō-n* Rise, Felsted; *axəhō-n* Sundeved(F), Avenstof; *'a.qəi, hō-n* Fjorde; *'axə, hō-n* Hjoldelund. — pl: *-hōns* alm; *-həns* Læsø; *-hən's* Tved; *-hōns* Klakring, Haderslev; *-hōn's* Gosmer, Endelave; *-hōns* Erslev, Fjorde. [ymda aggerhøne (Suso.139), ænvda aggerhøne (Colding.915), (pl:) aggerhøns (1555 HSmid.100), (sg:) aggerhøns (Chr.III.s bibel. 1.Sam.26.20); vn akrhœ-na; jf agerkok, agernhøne]. 1) (fugl) aggerhøne, Perdix, Briss. *a ha 'skut sɔ 'fo: 'aqə, hōns* jeg har skudt så få aggerhøns Storvorde. *'aqər, hən's di 'skratər 'sā'n mæ 'wənəm* aggerhøns de skratter sådan med vingerne Tved. *nær ə 'awər, hō-n klawər sə ɔ sejər tæ'ər — tæ'ər, sɔ væl ə'ər fry:s* når aggerhønen klager sig og siger tæer tæer, så vil det fryse Skautrup.H.1.130. *'næ'ə a 'awə, hōns di 'skri:qə sɔ fo vi 'wənə* når aggerhønsene de skrigger, så får vi vinter Ål. naar Agerhønsene skræppe tæt ved Byen, giver det en haard Tid Feilb.FH.19. || talem: *æn'tən ə'ər et en ul' ə'ər en aq-ər-hō-n* enten er det en ulv eller en aggerhøne. Agerskov(L): jf.F.IV.7. 2) (insekt) mariehøne, Coccinellidæ; især: den syvplettede mariehøne. Æbeltoftegnen

8) angivende samtlige eksemplarer af en både kvalitativt og kvantitativt ubestemt (el kun vagt bestemt) klasse af personer (inden for den talendes aktuelle interessefelt): substantivisk alle; alle og enhver; alle folk; m overgange til bet 3 og 4 (bl a via ellipt substantivisering af konstruktionerne der, spec alle folk el mennesker); jf også alle-sammen, enhver; smi bet 15. mæn lival skulj ölj bādə On ā Gaməl hən ā si te men alligevel skulle alle — både unge og gamle — hen og kigge på. Tise (jf Gronb.Opt.7). *han fjætər sə 'en' hos āj*: indynder sig Tved. *'sā'n, əi'ə no 'en' ə'tə 'oləs, mən* sådan er det nu ikke efter alles Mening Nordb.Sams. *de ə 'ə'* *'jə də bə də 'j'ə 'li: 'gət* det er ikke alle der bærer deres alder lige godt Give. i Dav (dvs på afstemningsdagen) vaar aal lig', enten det vaar Gaardmænd eller Tjennestkal' Agerskov(SjvMSkr.VI.157). — udvidet m deiktisk adv. *'āj: hə'* alle her, tilstedeværende. Ladelund. || i faste forb. alle hverén alle og enhver. Tved. *di 'kam' 'aj: 'hwə' 'jən'* de kom ... allesammen Torsted. Skvum.Mors.II.162. Rødding Røddingh(Krist.Jv.F.IX.203). Hammerumh(F). Nordby Fanø. — alle (og) enhver (vist < rm). Hundslund, Gosmer. Hadsh. — alle til hobe Gosmer. Holmsland Nvsogn. || i ordspr og talem. *də'ā', də jər Ol: te 'mO', jə se si'l te 'sgO* den, der gør alle tilpas, gør sig selv til skade. JMjens. Vend.249. *'ol ə 'ij 'li: 'gus* ikke alle er lige gode. PAnd.Hadsh.82. *'drek ā 'fal, 'də 'ka 'ol, mæn 'drek ā 'sto', 'də 'ka kons 'fo'* drikke og (så) falde, det kan alle, men drikke og (dog) stå, det kan kun få. Gosmer. *'tyu' 'truw'ə 'j: 'stjæ'l* tyv tror, hver mand stjæler. Give.

Figur 1. To udsnit fra hæfte 3 af *Jysk Ordbog* (udgivet 1974). Til venstre artiklen *agerhøne* s.; til højre betydning 8 af *al* pron. (artiklen fylder i alt 20 spalter + 2 helsideskort). Udsnittene giver klart indtryk af den detailrigdom, som fulgte af ordbogens ældre redaktionspraksis.

Figur 2. *Jysk Ordbog* tilstræber at dække ordforrådet inden for disse områder i perioden ca. 1700—1920.

²**bytte** v. – *byt / by.t / by*^t / ʔby(·)t* (K 1.4) alm.; *bit* °NSamsø, °Tved. – præs.: -er (K 6.2). – præt.: u.end. alm. (i Ommers og MØJy-N dog også *bytət*); *bytə* Læsø, NØ-Djurs; *by*^{tə}* Him-V; *bytət* Rømø. – ptc.: *byt* alm. (i Him-V dog også *by*^{tə}*, i Ommers og MØJy-N også *bytət*); *bit* °NSamsø, °Tved; *bytə* Læsø, NØDjurs. – passiv med reflexiv bet. (jf. bet.5): *byttes. bytəs / by*^{təs}* (K 1.4) Nordjy, MVJy og spredt i tilgrænsende omr. – præs.: u.end. – præt. og ptc.: -t.

1) = **rm.** || bytte noget -hen. – (navne på lege:) bytte -'gårde, bytte -'huse, bytte -'koner. || (spøg.:) *bytte* 'løgn = spørge nyt. °°Haverslev. – (spec.): *bytte et ord* = skændes. *A haajj haalt ow Else, de ku a no faanim, faa wal haaj vi ... byt et Uwe en Gaang imell, men de kam vi godt uj ow* = jeg havde holdt af Else, det kunne jeg nu fornemme, for vel havde vi skændtes en gang imellem, men det kom vi godt ud af. Thomaskjær.PK. – *bytte* 'gær. *når man skulde til at brygge, kunde man sige til Pigen: 'no ska do 'uj' å bit 'gja'r 'pi'q (nu skal du ud at bytte Gær, Pige); ... når man var færdig med at brygge, stod Gæren i 'gja'r påtøn til den næste Gård skulde brygge.* °°Nsamso.

2) = **dele** [Vends-N, NVJy, Sall, Hards-N, Fjends-N; spor. i øvr. Nord- og Midtjy; jf. *skifte*] *feskørøn by.t feskī, som di ha få.ñt i 4 1/2 lō = fiskerne delte fisken, som de havde*

²**bytte** 2 = dele

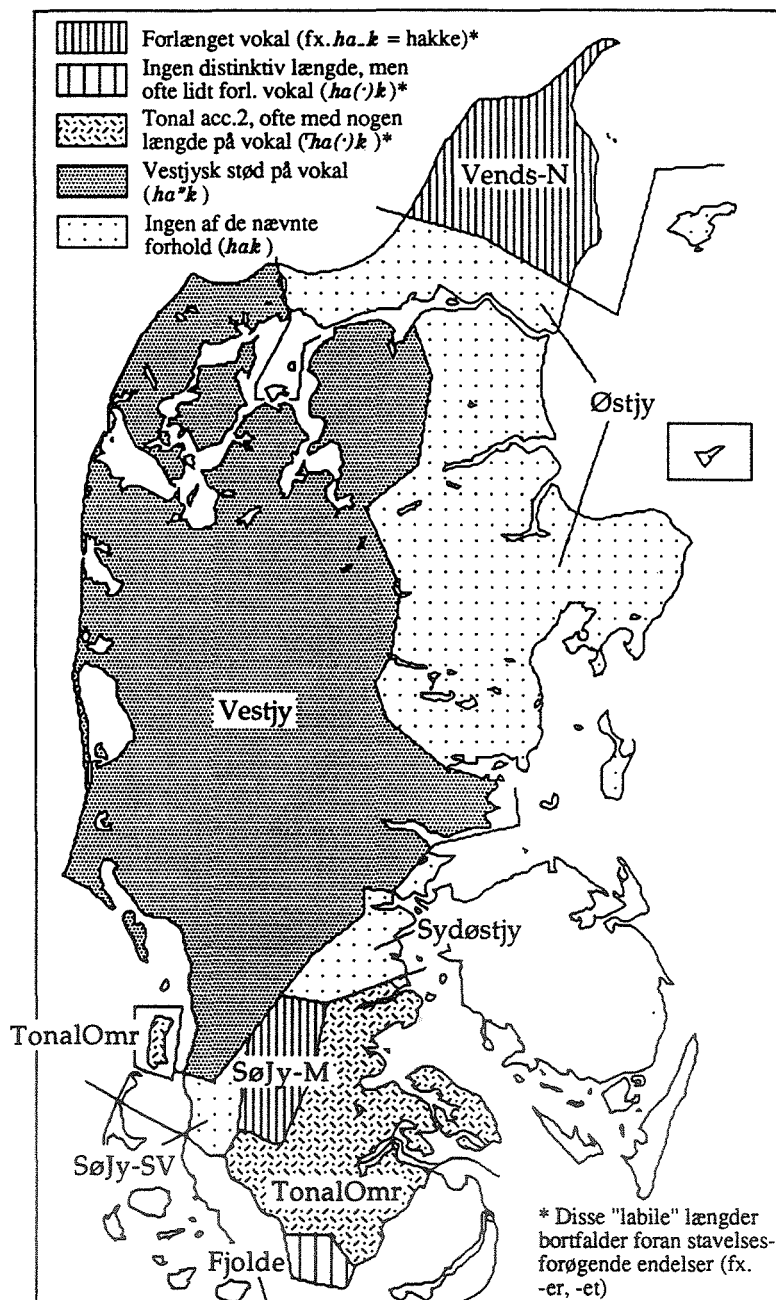
fanget, i 4 1/2 -lod (ved pilkefiskeri fra Løkken). AEsp.VO. 'hæ'r 'ær' øn 'då'lør i ka by*^t = her er en daler, I kan dele. °Torsted. *ska wi by*^t øn 'æ-døl = skal vi dele et æble.* °Torsted. || (i særl. anv.): = **udskifte tidligere fællesareal.** *de wa fa'r markøn blōw byt = det var før marken blev*

delt (ved udskiftningen). °°Vorning. *Mange år efter at marken var byttet op, kunde man høre mændene fra Hvorslev gå ude på marken og rasle med landmålerkjæden* (nemlig som gengangere). °HoulbjergH (Krist.JyF.VIII.-199). – *bytte ad* = d.s. [Hards-N] *vi byt æ kaag aj = vi delte kagen.* SkodborGH. *da de har faaet den* (dvs. en pot brændevin) *byttet ad, er Manden jo blevet lidt rusende.* VandfuldH (Krist.BK.93). – *bytte om* = dele om, fordele. *bytt' Ma om = dele Mad rundt.* °Mors (Schade.41). || (iflg. F. også) = **fordele, uddele** [Østjy] *to karle vælges te å byt gajlam = uddele -gadelam.* Testrup (F., NingH?) – hertil (i dagbogsopt. 1767): *Den 28. blev hovmødding byttet* (vel = fordelt, kørt ud). °Als (ChrHans.Elstrup.21).

byttel s. – (I/f K 4.8:) *bytət* – fk. [Sønderjy-SV; i sms. *mel·byttel* også spor. i øvr. SøJy samt i GørdingH; jf. *sakkuk, sætte kage*; < nty. *mehlbüdel* el. ty. *mehlbeutel* = budding, opr. kogt i *beutel* = lærredspose; jf. *Dialektstudier.V.261*] = **-mel·byttel.** || hertil: *byttel-dåse* s. = buddingform. EKWestergaard.DE.14.

bytte·vogn s. = **vogn uden forspand**; den læsses, medens spandet kører med en tidligere læsset vogn. °ØHanH (AEsp.VO.).

bytting s. – 1) = **rm.** (om barn af underjordiske) [spor. i Nordjy] 2) = **lille vanskabt person**, som er lidt til en side. °AEsp.VO.

Figur 4. Kort K 1.4 fra *Jysk Ordbogs atlasdel*: Længde-, tone- og stødforhold i accent-2-ord med kort vokal + p, t, k.

Om, N. S. Betænkelighed, Vankelmød: der er en Om ved; der maae ingen Om være ved
 Løben, Løftet, Købet etc.)
 * Om ved, der maae ingen Om være ved / Af,
 Løben, Løftet, Købet etc.)
 * Om ved, der maae ingen Om være ved / Af,
 Løben, Løftet, Købet etc.)
 * Om ved, der maae ingen Om være ved / Af,
 Løben, Løftet, Købet etc.)
 * Om ved, der maae ingen Om være ved / Af,
 Løben, Løftet, Købet etc.)

Figur 5. Indberetning fra by- og herredsfoged Laurids Fogtman ca. 1810 om "provindsielle Ord" på Vardeegnen. Overstregningerne skyldes Chr. Molbech, som udnyttede adskillige indberetninger af denn art i Dansk Dialect-Lexikon (1841).

* Rårup i Bjerrø herred
 et bæn, & bæn (flæstet) en bæn,
 bæn (Køjsnote)
 flæd, læ gla
 skæd, skæd - skæ
 hiti = hi - hi = heid
 I ku vor en søregen lød
 hvor se synes at møde
 et sigt fælde (2)

smel smel smit's Pütz
 fad fad bla bla
 lam lam fol fol
 host host
 daw daw
 de mælk
 de hæs
 di hæs
 di gøst gøst
 di flæd flæd
 r Tungelyd

Figur 6. De første filologiske optegnelser af jysk blev foretaget af K.J. Lyngby - med henblik på en aldrig færdigskrevet jysk grammatik. Prøven her (fra 1856) stammer fra Rårup ved Vejle. Den viser både Lyngbys systematiske spørgeteknik (lydkorrespondenser, bøjnings-skemaer) og hans spontane iagttagelsessevne (dialektens eu i ord som ko).

Aflæsning:
 Om, N. S.* Betænkelighed, Vankelmød: der er en Om ved; der maae ingen Om være ved
 (Aftalen, Løftet, Købet etc.)

Omsæt, at gjøre, dvs. at kunne godt indrette sine Ting; f.E. en Kone veed at gjøre Omsæt, naar Hun i en Hast faaer uventede Fremmede.

Oplod, N.S. det Øverste Halve af en Serk.

Opskiør ell. Opskiær, N.S. Høst Gilde.

* nomen substantivum, dvs. substantiv.

42

„X vil ha Dæ, aa plej Dæ aa heh Dæ po din gammel Daw, de haa Do faastylt.“ — „Hohoho!“ søh han; de hør- ed han. X bedrow ham heller ett: X had ham po syw- end Der, aa han had bejr Daw end X haad sje, saa han bestelt slet ett Ant, end X rej po ham engang imell te Rjovstajen, aa i Sæhti aa i Høsten fu han gver et Weed ivessonda. — Men vi fa ett loww te ewig Zi — Jens maat aase afej. — X haad engang wo hjemmenfra en si Daw, aa da X kam i Goeren, wa der iff et lowend Minnist aa sie hwerten op elle nier, undtawn mi gammel Mowr, da stod aa ragt i Grødden po Slaastien. „Gus Frej!“ sø X, „hudden aret fat? hvor ar aall di Anner?“ „Di ar uhd i Tøpsten ve Messingjens“ sø hun, „faa han ve te aa stømt.“ X gif derud. Di stued om ham baade Palle, aa behgi wo Bønh, aa Kaalen aa Pigen, aa Jens toe imell dem po hans Eih: „De a not stit mæ Dæ“ sø X. Han letted hans Pomb, aa soe saa naalle te mæ, aa sokked, aa loe Pordet nier igjen, strækked hans Bien aa dsh. — „Palle!“ sø X, „han stul indda be- graves let hebdede; X vil ikke træl Rjomlen aa ham faar aalle de; aa han sta jores i Kalgoren, faar X vil hwerten ha Støyen eller Punn te aa snahg i ham.“ — Saa kam han da aase te aa legg unne den stuer Avvil, som mi Faar had stammed. — Swægaang X sie Træt, tinket X po Messingjens.“)

*) Der ere endnu (1842) flere levende af dem, som kjend- te Messingjens i levende Live, og hans Eftermæle lever, saavide jeg veed, mellem de flestvigske Kyraserer.

Figur 7. Banebrydende for dansk dialektlitteratur blev Steen Steensen Blichers *E Bindstouw* (1842) - med en række digte og fortællinger på jysk. Mest populær blev nok fortællingen om *Messingjens*, der slutter som vist her. Det ses, hvor tæt Jysk Ordbog har excerperet *E Bindstouw* (markeret ved understregning).

265. I egnen ved *Oksenvad*, Haderslev amt, kaldes det sidste neg æ *fisneg*, og pigen, som binder det, kaldes æ *fismoe*, hendes karl æ *fisfæ*. Den sidste kjærv på marken kaldes æ *fiskjære*, og den bliver pyntet og stillet op midt i gården, hvor ænder og gjæs har den at gjøre sig til gode med. Ved høstgildet skal æ *fisfæ* og æ *fismoe* sidde ved skorstenen (ildstedet) at spise og drikke.

Mikkel Sörensen.

266. Den, der her binder det sidste rugneg, får rugstodderen, det sidste bygneg bygstodderen, det sidste havreneg havrepiggen.

Den, der i Vardeegnen fik det sidste neg, når der sættes korn sammen, fik enkemanden.

Lærer Lauritsen, Sulsted.

Figur 8. 1867 begyndte Evald Tang Kristensen en omfattende indsamling af folkeminder - hovedsagelig fra Jylland. I figur 7 ses et par afsnit fra *Det jyske almueliv*, Tillægsbind I (1900). Mange af optegnelserne er spækket med dialektgloser, som er excerperet til *Jysk Ordbog* (her markeret ^).

Foran nævnte Skovfoged Christian Hansens Bo i Linaa (fra 1753) kan formentlig anføres som et velforsynet jordløst Husmandshjem.

Deri nævnes:

Sølv: 5 Skeer. — Kobber: 3 Bryggerkedel. — Malm: 1 Par Lysestager. 1 Morter med Støder. — Tin: 3 Fade. 1 Par Lysestager. 1 Potageske. 2 Thepotter. — Messing: 2 Kedler. 1 Fyrbækken. 1 Rivejern. 1 Lysestage. — Jernfang: 1 Kakkellovn. 4 Gryder foruden det alm. — Træfang og dertil 1 Stue Uhrverk med Fotteral. 1 Speil. 2 Perremie¹⁾. 13 Stole. 2 Spinderokke. 1 Puster. 1 Rulle. 1 Liigkiste af Fuhr (Fyr).

¹⁾? [Forf. ved ikke, hvad Perremie er]

Figur 9. Den historiske interesse i sidste halvdel af 1800-tallet førte til omfattende publicering af beretninger og dokumenter, som belyser de danske egnes kulturhistorie. Det viste udsnit af *Aarhus Stifts Aarbog 1916* i figur 9 vedrører et skifte fra 1700-tallet. Udgifveren beklager, at han ikke forstår glosen *Perremie*; *Jysk Ordbog* vil sikre, at en fremtidig læser henvises fra denne grove skrivemåde til: *pyramide* s. (= amagerhylde).

mæn 'so, da wi blew 'let 'gamlar, so
 blew min 'mow'r 'sy'g; o 'so war ed
 'mæ, de sku 'pas de 'he:la, for a
 hæð 'gæt ,nok 'hat en 'sestar, mæn 'hon
 war 'dej. o 'so skul a 'et ræn te 'foir,
 mæn 'nær a gik te 'foir, so skul a 'et hæ
 'low te o 'go', ujan a sku hæ með 'berytow'
 'mæ mæ, for 'hæf:əs so war ed jo 'galt.

Figur 10. Båndoptagerens fremkomst har gjort det lettere at optegne sammenhængende tale. I figur 10 ses udskrift af en båndoptagelse fra øen Anholt 1956, begge dele ved Niels Åge Nielsen. Udskriften er blevet tæt exciperet til *Jysk Ordbog*, især med henblik på gode mundrette citater. En tilsvarende udnyttelse af instituttets øvrige båndsamling er desværre økonomisk og tidsmæssigt uoverkommelig.

Oversættelse:

Men så, da vi blev lidt glamlere (= ældre), så blev min mor syg; og så var det mig, der skulle passe det hele, for jeg havde godt nok haft en søster, men hun var død. Og så skulle jeg ikke rende til får ... [selvrettelse:] men når jeg gik til får (dvs. vogtede får), så skulle jeg ikke have lov til at gå, uden jeg skulle have mit bindetøj (dvs. strikketøj) med mig, for ellers var det jo galt.

Figur 11. Systematisk undersøgelse af en dialekts ordforråd kræver årelang indsats af en lokalkendt kapacitet - men ikke nødvendigvis med universitetsuddannelse. Blandt *Jysk Ordbogs* sikreste kilder er de store ordsamlinger ved lærerne Torsten Balle (Thy) og Jens Skytte Andersen (syd for Skive). Ordsedlerne i figur 11 er karakteristiske for disse samlingers omhu i lydangivelse og ordforklaring:

dagskær ----- s -----
 'daw:skjær
 " - varmegvirkning af dagslyset (ikke direkte sollys)

 om vinteren, Denne varmegvirkning kan få sneen
 på sydsiden af et tag til at smelte, selv om luf-
 tens temperatur er noget under frysepunktet. Man
 siger da: de 'dre 'pør fræ ø 'hù:s , 'de æ 'nåk ø

 'daw:skjær.

bål'k; sb. - bulke -; flt. bål'g r.
... muret sgjæl-rom' (skillerum), f.eks.
som adskillelse mellem stier i gamle
stalde nående ca. halvvejs til loftet.
- æ sow' hå vælt æ bål'k in' te 'smo' gri
s¹; - overf.: vi mo ves hæl r re-s en bål'k imæl i an r tåw 'slaws' brøj r!²
(få jer skilt fra hinanden). (Oversættelse: ¹ soen har væltet balken ind til smågrisen; ² vi må vist hellere reise en balk imellem I andre to slagsbrødre).

Aflæsning:

bål'k; sb. - bulke; - flt. bål'g r. - muret *sgjæl-rom'* (skillerum), f.eks. som adskillelse mellem stier i gamle stalde nående ca. halvvejs til loftet. - *æ sow' hå vælt æ bål'k in' te 'smo' gri s¹*; - overf.: *vi mo ves hæl r re-s en bål'k imæl i an r tåw 'slaws' brøj r!²* (få jer skilt fra hinanden). (Oversættelse: ¹ soen har væltet balken ind til smågrisen; ² vi må vist hellere reise en balk imellem I andre to slagsbrødre)

- /384/ [538] og (konJ) , og (konJ) de (pron-ubest) skulle (v-præt)
 /385/ [539] Jo (adv) være (v) så (adv) stram (a-pl) , at (konJ)
 /386/ [540] når (konJ) - ned (adv) ad (præp) en (art-m) bakke (s-m)
 /387/ [540] sådan (adv) at (konJ) *svingeltræ (s-pl-bf) de (pron)
 /388/ [542] skulle (v-præt) Jo (adv) ikke (adv) tage (v) imod (adv)
 /389/ [542] *hase (s-pl-bf) af (præp) de (pron-oblik) . Ja (interJ)

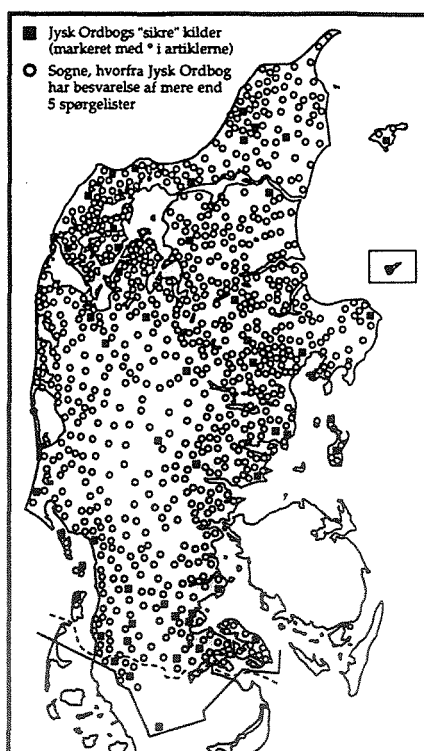
Oversættelse:

og de (dvs. skaglerne) skulle jo være så stramme, at når (det gik) ned ad bakke ... sådan at svingeltræerne de skulle jo ikke tage imod haserne af dem (dvs. hestene), ja.

Figur 12. Ca. 100 bånd fra instituttets samling er udskrevet i normaliseret form. Tekstens ord gengives som glose + ordklasse + bøjningsform (samt * for mere sjældne dialektord). Normaliseringen muliggør elektronisk behandling, f.eks. alfabetisk og topografisk listning af ord og bøjningsformer.

ORD	PRÆPARERING	LINIE	TRIP	BÅND	SOGN
SVINGE					
V		665	547	460	1229A
V		155	211	334	1527
V		107	151	344	1535
V-PRÆT		852	680	63	1994
V-PRÆT		349	389	307	2501
V-PRÆT		381	414	307	2501
V-PTC		136	183	99	1182
SVINGELTRÆ					
S-PL-BF		387	540	632	1259
SVINGLE					
S-PL		75	105	371	2153

Figur 13. Udsnit af en alfabetisk ordnet liste over de *-markerede ord i samtlige instituttets båndudskrifter. For den enkelte ordform er anført (kolonnevis i denne rækkefølge): linjenummer i udskriften, triptæller-reference til båndet, båndnummer, topografisk sognenummer. Listen anvendes som supplement til det øvrige redaktionsmateriale og viser, hvor en udtale kan efterhøres i påkommende tilfælde.

Figur 14. For hele det centrale ordforråds vedkommende hviler *Jysk Ordbogs* oplysninger først og fremmest på to hinanden supplerende kildetyper: 1) de "sikre" kilder (med dækkende lydskrift og grundige ordforklaringer, optegnet af filologer eller trænede lokalfolk), 2) det store antal spørgelistebesvarelser (som på trods af mangler og evt. fejl i den enkelte besvarelse tilsammen giver et sikkert billede af ords, udtalers og betydningers geografiske udbredelse).

Bilag 1

29 JAN. 1990

JYSK ORDBOG
SPØRGELISTE DB

1286 4

<p>1. Kendes i Deres dialekt ordet at <u>dominere</u>? Hvordan udtales det? (domenijr, domenjer, domenger, el. anderledes) Hvad betyder ordet? (larne, skælde ud, bande, el. andet) Giv eksempler på ordets brug.</p>	<p>å dommä'ni'r ; hanj 'war let dommä-'ni'rän^ = han var lidt dominerende; men: hanj 'banj.t å tu'ni'rä = han bandte og turnerede ?/tórdnede ? (skældte ud)</p>
<p>2. Hvad hedder i Deres dialekt udtrykket "jo mere <u>des</u> bedre"? (jo mejer des bejer; es mijer es beer; je mee je bee; i mier i bæjer; el. anderledes) Skriv udtalen af hele udtrykket.</p>	<p>jo 'mi.r jo 'bæj.r ; des 'mi.r des 'bæj.r ; jo 'källär (å som i: op) jo 'bæj.r = jo værre jobedre ; jo 'wæ.r des 'bæj.r = jo værre des bedre ; (og vist også andre kombinationer efter humør og behov)</p>
<p>3. Hvad hedder <u>seletej</u> i Deres dialekt? (dræt, dræht, dreet, tæw, tæw, ty, el. andet) Gengiv ordets udtale i sætningen "Se nu at få lagt <u>dræt</u> / <u>tøj</u> på hesten!"</p>	<p>'sij' 'no å fo lå 'drät po 'häjstän</p>
<p>4. Kan <u>dræt</u> i Deres dialekt bruges i én eller flere af følgende betydninger? (a) foer (i tøj)? (b) spor efter noget (f.eks. efter en harve)? (c) indhaling af vod? (d) arbejdsperiode (før der holdes pause)? (e) opdræt (af kvæg)? (f) nakkedrag? Giv eksempler på brugen.</p>	<p>a). 'drät - i tøj b). kendes ikke c). kendes ikke e). opdræt = 'åpfenneng (opfødnig ; eks.: wi føj. 'fäm 'kal. 'åp åm 'o'rä = vi opdrættede fem kalve om året d). en arbejdsperiode = ä 'bi' f). et nakkedrag huskes af 90-årig som: ä 'drag</p>
<p>5. Kendes i Deres dialekt ordet at <u>djævle</u> el. at <u>djævles</u> (i en forbindelse som "bande og djævle", "djævles med nogen el. noget")? Hvordan udtales ordet? (døwwl, dæwles, dywles, el. anderledes) Hvad betyder ordet? (bande, skråle op, kives med, trækkes med, tumble med, el. andet) Giv eksempler på ordets brug.</p>	<p>'no wel a 'ejk 'däw.läs 'mæ'ä 'länggär = nu vil jeg ikke mase/ tumble/trækkes med det længere :</p>

Spørgelistebehandling indsendt 1990 af Anders Fisker (Hanherred). Den anvendte lydskrift dækker i næsten alle henseender dialektens fonematiske struktur.

ORDLISTER

1

opslagsform	ordkl.	betydning, /brugssfære/	udbredelse	kilder	spørgel.
1.basse'ralle	s	larm, gilde	J	3	
2.basse'ralle	v	larme	NØ	1	
bass+eret	adj	befængt med lus	NN,NØ	2	
basse'rok	s	/fugl/	NN,MV	2	
basse'rolle	s	snurretop	NØ	1	
basse'rone	s	stort gilde	SS	1	ÅÅ29
basse*skaff+er	s	(ved gilde)	MØ	1	
basse*spyd	s	bjørnespyd	MV	1	
bassevak	s	/spøg/ kæleord for barn	NN	1	
1.bass+i(e)	v	1) gå med besvær	NN,NØ,MV	2	ÅÅ27,Z12
1.bass+i(e)	v	2) søle sig til, svire	MV	2	
2.bass+i(e)	v	1) gasse sig	N,M	3	
2.bass+i(e)	v	2) rode, lave uorden	MV	1	

2

aflædn.end.	opslagsform	ordkl.	betydning, /brugssfære/	udbredelse
+i(e)	af*græss+i(e)	v	afgræsse	MØ
+i(e)	2.bass+i(e)	v	1) gasse sig	N,M
+i(e)	2.bass+i(e)	v	2) rode, lave uorden	MV
+i(e)	1.bass+i(e)	v	1) gå med besvær	NN,NØ,MV
+i(e)	1.bass+i(e)	v	2) søle sig til, svire	MV
+i(e)	3.bass+i(e)	v	/leg/ (i remse)	MV
+i(e)	duss+i(e)	v	gå med små skridt	M

3

/brugssfære/	opslagsform	ordkl.	betydning	udbredelse
/fugl/	bakke*svale	s	/fugl/	N,M
/fugl/	bakke*ugle	s	/fugl/	NN,NV
/fugl/	banke*fugl	s	/fugl/	NØ
/fugl/	bartel*fugl	s	/fugl/	MØ
/fugl/	basse'rok	s	/fugl/	NN,MV
/fugl/	bassumi	s	/fugl/	NN

Udsnit af: 1. Liste over ordforrådet i Jysk Ordbog. 2. Liste over forekomsten af afledningsendelser; +i(e) og +ie optager i alt 170 linjer. 3. Liste over brugssfærer; fuglenavne (præpareret /fugl/) optager i alt 1196 linjer.

Som arbejdsredskab for redaktionen og til orientering for andre interesserede er der udarbejdet en liste over ordforrådet i *Jysk Ordbog* (pkt 1). Listen rummer kortfattede betydningsangivelser (i visse tilfælde blot en henvisning til betydnings- el. brugssfære, markert / /), desuden summarisk angivelse af udbredelsesområderne samt kildernes mængde (1 = 1 kilde, 2 = 2-10 kilder, 3 = 11-50 kilder, 4 = over 50 kilder); endelig angives det, om ordet har været efterspurgt på spørgeliste. Opslagsformerne i listen er præpareret sådan, at der har kunnet udarbejdes særlige lister over afledninger og 2. sammensætningsled såvel som over betydnings- og brugssfærer. I pkt. 2 ses et udsnit af listen over afledninger på -ie (i alt 170 linjer), i pkt. 3 et udsnit af listen over fuglenavne (i alt 1196 linjer).